NEŠTO O PROUČAVANJU JEZIKA I STILA SAVREMENIH BOŠNJAČKIH PISACA

Svako autentično, što znači slobodno ljudsko stvaralaštvo, političko, umjetničko, naučno, u svakodnevnom životu i ostalo – prati slabija ili jača svijest o aktivnoj koegzistenciji sa historijskom stvarnošću, i svaka vrijednost, svaka strast koja životu daje smisao, daje ga kroz sudjelovanje u stvaranju ritma historije.

(L. Kolakovski, *Zatočenik*)

Sažetak: U radu se osvrćemo na jedan broj radova naučnika raznih profila, primarno lingvista koji su se bavili jezikom i stilom jednog dijela savrmenih bošnjačkih pisaca. Posebno tumačimo načine analiza koje nalazimo u malom broju monografija posvećenih bošnjačkim piscima. S obzirom na činjenicu da ne postoje teorijski utemeljene zakonomjernosti o tome kako proučavati jezik i stil pisaca, mi smo pokazali kako smo to radili proučavajući jezik i stil jednog broja savremenih pisaca iz BiH i Sandžaka, i istovremeno naveli razloge zašto smo se služili baš lingvostilističkom metodom. Ujedno objašnjavamo razloge zašto je važno proučavanje jezika i stila književnih djela bošnjačkih pisaca.

Ključne riječi: **jezik, stil, književno djelo, lingvostilistička metoda, pisac, bosanski jezik, bošnjački pisci**



EDHEM MULABDIĆ

Historija svakog književnog jezika počiva na proučavanju jezika pisaca. Istovremeno, pisanje opisnih gramatika savremenog književnog, odnosno standardnog jezika primarno počiva na građi jezika pisaca, naročito savremenih, ali i na građi drugih funkcionalnih stilova. Proučavanje jezika pisaca važna je osnova za potpunije sagledavanje historijskog razvitka svakog književnog jezika, jer svaki pisac u književni tekst unosi cijeloga sebe: svoje životno iskustvo, svoje jezičko iskustvo, svoja osjećanja, vizije svijeta, i svoju vještinu oblikovanja sadržaja. Svaki pisac teži da bude originalan, ali u svoj tekst, pored individualnog, originalnog, neminovno unosi i ono što je kolektivno, historijski naslijeđeno. Zato svaki književni tekst sadrži individualne osobine autora i pečat vremena i prostora na kojem je nastalo, ali ih i nadilazi. Vrijednost teksta procjenjuje i običan čitalac i, uvjetno rečeno, stručni čitalac, čitalac analitičar. To znači da estetski doživljaj djela umogome zavisi od čitaoca (receptora), njegovih znanja, ukusa, kulture itd. Ali, književna ostvarenja najprije moraju naći put da dođu do čitalačke publike.

Evropom su se još od renesanse širila književna ostvarenja raznih naroda i različitih jezika, ali ne svih naroda i svih jezika. Historijske prilike, odnosno neprilike onemogućavale su prevođenje vrlo značajnih ostvarenja, pa su tako ostajala izvan dometa šire čitalačke publike. Na našim prostorima, književno stvaralaštvo Bošnjaka dugo nije bilo dostupno ni samim Bošnjacima, jer je stoljećima stvarano na orijentalnim jezicima. Čak i kada je stvarano na našem jeziku – nije ga bilo u „zajedničkim nastavnim jezgrima". Zato se nije znalo o mnogim djelima i mnogim autorima, iako se radilo o djelima najboljim na našem jeziku (kao što je *Zeleno busenje* Edhema Mulabdića), i pjesnicima darovitijim od Dučića (kakav je, prema mišljenju Pere Slijepčevića, bio Avdo Karabegović),*[1] te autorima poput Mula Mustafa Bašeskija, za čije je hroničarske tekstove Miroslav Krleža rekao da su „bolji (su) od nekih naših slavnih pisaca".*[2]

Općeito, književno stvaralaštvo na jugoslavenskom tlu određivale su različite duhovne i

*[1] A. Isaković, *Neminovnosti,* Univerzal Tuzla, 1987, 224-225.

*[2] E. Čengić, *S Krležom iz dana u dan,* Globus, Zagreb, 1985.

historijske prilike i različite tradicije. Književno stvaralaštvo na prostorima BiH specifičan je kulturni mozaik. Građen je na elementima različitih tradicija i njihovih recepcija (orijentalno--islamske, vizantijsko-pravoslavne i rimsko-katoličke), pa je „kulturni habitus triju naroda Bosne i Hercegovine određen... ovim činjenicama."*[3] Različite tradicije su se, po prirodi stvari, odražavale i u jeziku. Međutim, kako su se odražavele, i koliko, nikada nije dovoljno utvrđeno, jer nikada nisu izvršena temeljitija istraživanja jezika velikog broja pisaca 19. i 20. stoljeća. Lingvisti su se „samo *uz put* interesovali za jezik bosanskohercegovačkih pisaca 20. stoljeća, samo *povremeno* uključivali u njegovo upoznavanje", pa su „dosadašnja proučavanja fragmentarna, opterećena odsustvom metoda i sveobuhvatnijeg poznavanja lingvističke teorije, odnosa lingvističke strukture i poetskih informacija, te su dakle sasvim nedostatne za razumijevanje bosanskohercegovačkog književnog izraza i njegovim pojavnim oblicima i u cjelini".*[4] Tako je načinjena ogromna šteta, jer je to bio najbolji način za bolje upoznavanje našega jezika i njegovog modernog izraza.

*[3] M. Okuka, *O dosadašnjem proučavanju jezika bosanskohercegovačkih pisaca 20. stoljeća,* Književni jezik, 15/3-4, Sarajevo, 1986, 297.

*[4] M. Okuka, *isto,* 298.

U toku 19., a naročito u drugoj polovini 20. stoljeća bošnjački književnici stvaraju originalana djela u kojima je do izražaja došla ljepota i bogatstvo bosanskoga jezika. Spomenut ćemo samo nekoliko: Edhem Mulabdić, Abdurezak Hivzi Bjelevac, Hamza Humo, Ahmed Muradbegović, Hasan Kikić, Alija Nametak, Enver Čolaković, Skender Kulenović, Mak Dizdar, Meša Selimović, Ćamil Sijarić, Zija Dizdarević, Derviš Sušić, Alija Isaković, Bisera Alikadić, Jasmina Musabegović, Nedžad Ibrišimović, Abdulah Sidran, Dževad Karahasan, Dževad Jahić, Husein Bašić, Zuvdija Hodžić, Irfan Horozović, Zilhad Ključanin, Džemaludin Latić, Hadžem Hajdarević itd. Svjedoci smo da je sve više pisaca mlađe generacije koji stvaraju izuzetno vrijedna književna djela na bosanskom jeziku.



AVDO KARABEGOVIĆ

Iako jezički stručnjaci ubrajaju obradu jezika pisaca u najteže poslove koje obavljaju, time ne možemo pravdati činjenicu da su jezik i stil naših pisaca do posljednje decenije 20. stoljeća rijetko bili predmet interesovanja čak i bosanskohercegovačkih lingvista. Djela bošnjačkih pisaca tako su malo služila autorima najpoznatijih rječnika *zajedničkog savremenog srpskohrvatskog jezika.* Enes Čengić je u dnevniku *S Krležom iz dana u dan,* zapisao kako je Miroslav Krleža tvrdio da su muslimanski pisci zapostavljeni. U Dnevniku stoji: „Decenijama taj faktor Muslimani,

njihova literatura i uopće pisana riječ, nisu uzimani u obzir. Vatroslav Jagić je o bosansko-hercegovačkom pisao baš kao o posebnom izrazu, govoreći i onda o muslimanima kao faktoru koji se služi tim jezikom, pa je javno proglašen austrijskim špijunom.“*[5] Alija Isaković je također isticao da su bošnjački pisci nedovoljno proučeni, zapostavljeni, često pogrešno cijenjeni, ili nikako, iako je „književna kompnenta koju su Muslimani utkali u zajedničko-jezičku književnu sferu veoma značajna*[6]. Ipak, ne možemo reći da nije bilo baš nikakvok interesovanja.*[7] Jezikom Zije Dizdarevića, Meše Selimovića i Skendera Kulenovića nešto se malo bavio Jovan Vuković,*[8] Asim Peco, akademik, Mostarac (koji je čitav radni vijek proveo radeći kao profesor na Filološkom fakultetu u Beogradu), Senahid Halilović i Remzija Hadžiefendić zanimali su se za turcizme u *Dervišu i smrti* Meše Selimovića.*[9] Asim Peco bavio se proučavanjem jezika i drugih bošnjačkih pisaca: Hasana Kikića, Zije Dizdarevića, Ćamila Sijarića, Skendera Kulenovića.*[10] Najčešće su to mali radovi u kojima je analizirao samo leksiku. Bilo je i drugih proučavalaca. Vratit ćemo im se nešto kasnije.

Najvažnije su, svakako, monografije, doduše malobrojne, u kojima je detaljno opisan jezik, ali i stil savremenih bošnjačkih pisaca. Prvu monogrfiju o jeziku jednog bošnjačkog pisca, pod naslovom *Jezik Hasana Kikića,* objavio je Ismet Smailović,*[11] slijede monografije *Jezik Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka* Ibrahima Čedića*[12], *Jezik i stil Ćamila Sijarića* Hasnije Muratagić-Tune, autorice ovoga rada*[13], *Jezik u književnom djelu Safvet-bega Bašagića* Lejle Nakaš*[14] i *Jezik i stil Maka Dizdara* Muhameda Šatora*[15]. Poznato nam je da je Ahmet Kasumović odbranio doktorsku disertaciju o jeziku i stilu Derviša Sušića na Filizofskom fakultetu u Zagrebu (1986), ali smo našli samo dva rada o jeziku Derviša Sušića u Kasumovićevoj knjizi *Jezik i folklor*.*[16] Mi smo proučavali jezik i stil pisaca uglavnom onih koji su stvarali u 20. stoljeću: pored jezika i stila Ćamila Sijarića, analizirali smo jezičke jedinice sa stilskom funkcijom u jeziku Zuvdije Hodžića, te neke specifičnosti jezika i stila Huseina Bašića, Nedžada Ibrišimovića, Envera Čolakovića Derviša Sušića i dr.*[17]

Bosanskohercegovački lingvisti više su se zanimali za jezik i stil Ive Andrića, Petra Kočića, Anđelka Vuletića, Branka Ćopića, Isaka Samokovlije itd.

O jeziku bošnjačkih pisaca pisali su i neki hrvatski lingvisti, najviše Ivo Pranjković (porijeklom

*[5] Druga knjiga, 1975 –1977, 185.

*[6] *Neminovnosti,* Univerzal Tuzla, 1987, 45.

*[7] Mislimo da nema potrebe navoditi sve autore i sve radove koji su se doticali jezika i stila bošnjačkih pisaca.

*[8] Svi radovi objavljeni u časopisu Brazda: *Osvrt na književni izraz u pripoveci Zije Dizdarevića,* God. I, br. 12, 1948, 912-922); *Nešto o jeziku i stilu današnje pripovetke,* God. II, br. 3, 1949, 186-191.

*[9] A. Peco, *Funkcionalnost turcizama u romanu Derviš i smrt Meše Selimovića,* Naš jezik, XXV, sv. 3, Beograd, 1981; S. Halilović, *Turcizmi u “Dervišu i Smrti” Meše Selimovića (semantičke i stilske vrijednosti),* Književni jezik, IX/4, 1980; R. Hadžiefendić, *Turcizmi u funkciji imenovanja likova u “Dervišu i smrti” i “Na Drini ćuprija”,* Književni jezik, 13/4, 1984.

*[10] *Stilističke vrijednosti ličnog imena u prozi Hasana Kikića,* Zbornik radova “Kikićevi susreti”, Gradačac, 1982, knj. 5; *Turcizmi kao stilogeni elementi u jeziku Zije Dizdarevića,* Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Knj. 6, Beograd, 1976; *Leksička slojevitost u romanu Ponornica Skendera Kulenovića,* Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklore, Knj. 55 i 56, Beograd, 1992; *Lično ime u Sijarićevom romanu Bihorci i njegov značaj,* Simpozijum “Seoski dani Sretena Vukosavljevića”, XV, Prijepolje, 1993.

*[11] Glas, Banja Luka, 1979.

*[12] Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Radovi, XIV, Sarajevo, 1989.

*[13] *Jezik i stil Ćamila Sijarića,* Filološki fakultet u Prišrini/DamaD u N. Pazaru, 1993. i veliki broj radova posvećen ovome piscu.

*[14] Institut za jezik u Sarajevu, Radovi, XVI, Sarajevo, 2003

*[15] Slovo Gorčina, Stolac, 2013.

*[16] *Folklorni jezički elementi u djelima Derviša Sušića* i *Paremiološki oblici u prozi Derviša Sušića,* Univerzal, Tuzla, 1990.

iz BiH, dugogodišnji profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu). Analizirao je jezik Ibrahima Kajana, Saliha Alića, Ahmeda Muradbegovića i Maka Dizdara.*[18] Dakle, koliko-toliko proučavao se jezik pisca iz Bosne i Hercegovine, ali i iz šireg regiona. U poslijeratnom periodu (mislimo na ovaj posljednji od 1992) intenzivira se proučavanje jezika i stila bošnjačkih pisaca. Urađene su tri doktorske disertacije i više magistarskih radnji: spmenute, već objavljene, monografije Lejle Nakaš i Muhameda Šatora, zatim, još neobjavljena, *Leksičko-semantičke osobine poetskog diskursa Hamze Hume* Enise Gološ. U časopisima se sve češće pojavljuju radovi tek stasalih lingvosta koji tumače neke pojave u jeziku i stilu bošnjačkih pisaca. Tako Elvira Ćemalović piše o *Stilističkoj funkciji leksike u poeziji Abdulaha Sidrana*,*[19] Amela Šehović na primjeru *Istočnog Divana* Dževada Karahasana govori o tuđem govoru i govornoj karakterizaciji likova.*[20] U dvjema Muradbegovićevim dramama tumači ekspresivni potencijal frazema. Bernisa Puriš analizira parcelaciju na primjerima djela *Taj čovjek* Alije Isakovića i *Istočnog Divana* Dževada Karahasana,*[22] a fonostileme u *Grozdaninom kikotu* Hamze Hume.*[23] Na primjerima bošnjačkih pisaca Emira Mešanović objašnjava upotrebu sintagmi s posesivnim pridjevom u bosanskome jeziku,*[24] itd.

Aleksandar Belić, najpoznatiji jugoslavenski lingvist, davno je vrlo pozitivno ocijenio jezik pisaca iz Bosne, rekavši da je njihovo jezičko osjećanje „neposrednije... nego kod mnogih drugih. Ne samo da ima reči koje su se drugde izgubile, a kod bosanskih pisaca ih ima, - nego kod mnogih reči bosanski pisci osećaju osnovno značenje reči, gotovo etimološko, koje je drugde izbledelo i zamenjeno novim, izvedenim značenjem“.*[25]

Konkretno, spominjući muslimane, Krleža je govorio da je „najljepši naš jezik – jezik bosanskohercegovačkih muslimana. Uzmite naprimjer Skendera Kulenovića, te Derviša Sušića, Mešu Selimovića, pa Aliju Isakovića ili Nametka ili Hamzu Humu ili ako hoćete i one muslimane koji se javljaju ranije, još osamdesetih godina, može misliti o tome tko što hoće, ali ako se tome jeziku doda i još talent, onda je to literatura srca.“*[26]

Ne samo Krleža, ljepotu pisanja bošnjačkih pisaca isticali su i drugi pisci, i ne samo oni. Tako je Gustav Krklec gotovo u superlativima govorio o jeziku Hasana Kikića, odnosno o jeziku u njegovim romanima *Provincija u pozadini i Ho-ruk:* „Kao Bosanac, Kikić ima i jedno

*[17] *Lepota kazivanja / Jezičke jedinice sa stilskom funkcijom u jeziku Zuvdije Hodžića,* Makarije, Podgorica, 1993; *O nekim stilskim osobenostima Legende o Ali-paši Envera Čolakovića,* Bošnjačka pismohrana, Časopis Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske, Svezak 6, br. 21-22, Zagreb, 2006; *Ibrišimovićev Vječnik – izazov za lingvostilističke interpretacije,* Preporod, 2007; *O imenu i govoru glavnog junaka romana Ja, Danilo Derviša Sušića,* Preporod za 2013, Sarajevo, itd.

*[18] *Jezik u pjesmama Ibrahima Kajana,* Behar, 14-15, Zagreb, 1994; *Jezik Saliha Alića,* Behar, VI/32/33, Zagreb, 1997; *Jezik Ahmeda Muradbegovića* (radnije objavljen pod naslovom *Jezik bez začudnosti, bez krajnosti*), Behar, VII/39, Zagreb, 1999; S*lovo o slovu ili marginalije o jeziku Kamenog spavača,* u knj. *Jezik i beletristika,* Disput, Zagreb, 2003. (U navedonoj knjizi nalaze se i svi prethodno navedeni radovi I. Pranjkovića.)

*[19] Mostovi, br. 190 (101 – nova serija). God. XXX, septembar/rujan, 2005. (http://www.most.ba/101/092.aspx?izbor=ref)

*[20] *Tuđi govor i govorna karakterizacija likova,* Književni jezik, Institut za jezik u Sarajevu, god. XXI, br.2, Sarajevo, 2003.

*[21] *Ekspresivni potencijal frazema u Muradbegovićevim dramama Na božijem putu i Pomračina krvi,* Književni jezik, Institut za jezik u Sarajevu, god. XXII, br. 1-2, Sarajevo, 2004.

*[22] *Sintaksičko-stilističke osobine parcelacije…* Književni jezik, Institut za jezik u Sarajevu, god. XXI, br. 2, Sarajevo, 2003.

*[23] *Fonostilistička interpretacija Grozdaninog kikota…* Književni jezik, Institut za jezik u Sarajevu, god. XXIII, br. 1, Sarajevo, 2007.

*[24] Književni jezik, Institut za jezik u Sarajevu, god. XXII, br. 1-2, Sarajevo, 2004.

*[25] *Bosanski jezik i stil?,* Naš jezik, II, sv. 3, Beograd, 1936, 67-68.

*[26] E. Čengić, *S Krležom iz dana u dan,* Knj. druga, 1975-1977, 86.

prirodno preimućstvo nad piscima iz drugih naših pokrajina: on izvanredno vlada jezikom. Kad bismo samo sa te strane posmatrali njegovo delo, mogli bismo ga mirne savesti istaknuti kao školski primer svima nama koji toliko zaplićemo jezikom i čije su rečenice pune pukotina i ogrebotina. Kikićevo rečenično tkivo preliva se, sja i žubori svežinom planinskih potoka i šumorom gustih krošanja (...) Po svim svojim dobrim osobinama, po svome određenom stavu i po snazi izraza Kikić treba da je na prvom mestu kad opet bude reč o našim bosanskim piscima".*[27]

*[27] Kikićevi dokumenti bosanske stvarnosti, Politika, 5. XI, 1936.

Osvrćući se na jezik Kikićevog trećeg romana *Bukve,* Melko Erak piše da se naša književnost, ovim Kikićevim djelom obogaćuje čisto s jezičke strane, to se teško može ocijeniti. Ova knjiga formalno predstavlja pravo jezično blago, čisto, sočno i skoro nepoznato. Bogatstvo i čistoća Kikićevog rječnika u ovoj knjizi djeluje djelomično kao ponovno otkrovljenje našeg jezika i to ne samo u lijepoj književnosti već uopće, filološki govoreći. Toliko bogatstvo da se čovjek skoro dohvati rječnika".*[28]

*[28] Putokaz, 6/1938, 153-155.

O Kikićevom jeziku izrečene su još brojne pozitivne ocjene od strane poznatih književnih kritičara, književnika i dr.

Teoretičar književnosti Zdenko Lešić, u svojoj studiji o Hamzi Humi, ističe da Humo ma šta da piše – piše kao pjesnik.*[29] U *Grozdaninom kikotu* je Humo „pustio da fluid čiste poetske ekspresije poteče strogo kontrolisanim kanalima naracije i slije se u jednu *priču*, i strasnu, i nježnu, i radosnu, i melanholičnu, i vrlo subjektivnu, ali i arhetipski ljudsku, baš kao što je to u narodnim baladama i sevdalinkama".*[30] Profesor književnosti, književni kritičar, Enes Duraković naglašava da su „svi Humini tekstovi natopljeni izrazitom lirskom atmosferom i poetski rafiniranim izrazom".*[31] Veliki poznavalac književnosti, univerzitetski profesor, Muhsin Rizvić pisao je o Huminom osobenom izrazu, koji karakterizira konkretnost, sonornost i dinamika, elementarnost i čulna emocionalnost. Rizvić ističe da Humo njeguje riječ u njenom fundamentalnom značenju, jednoznačnu i čistu, onu koja asocira samo jedan elementaran, iskonski pojam, te da nudi puno jedinstvenih stilsko-metaforičkih otkrovenja itd.*[32] Književnica Jasmina Musabegović o Huminom jeziku piše vrlo nadahnuto u eseju *Drama podneblja u djelu Hamze Hume,*[33] u kojem kaže da cijelo Humino djelo pršti od muzike, zvučnih vokala i glasova, da muzika jezika odražava dinamičnost i konstrukciju Grozdaninog kikota. Humine rečenice su

*[29] *Hamza Humo: pjesnik kao pripovjedač,* Izraz, 6, 1986, 554-555.

*[30] *Pripovjedači,* Veselin Masleša, Sarajevo, 1988, 388.

*[31] *Hamza Humo: pjesnik životnog misterija,* u knj. *Riječ i svijet,* Svjetlost, Sarajevo, 1988, 161.

*[32] *Prenapregnuta čulnost kao opsesija književnog izraza,* u kn. *Iznad i ispod teksta,* Sarajevo, 1969, 72-92.

*[33] Život, 2, 1980, 177-178.

kratke, jednostavne i raspršujuće, ali su nabijene vlastitim smislom i ne produžavaju se slikom u one rečenice koje slijede.

Velimir Visković piše da je Ibrišimovićev *Vječnik* „roman koji posjeduje kultiviran izraz (.../da/) Ibrišimovića čita kao majstora pričaoca koji se zna igrati likovima, prizorima i riječima, plesti zanimljive priče, s blagom melankolijom (...) ali on očito ne misli da je svrha književnosti samo demonstriranje lijepog stila i spretnosti u baratanju riječima (...)". Ibrišimović „od umjetnine zahtijeva mnogo više od osjećaja samosvrhovite ljepote i ugode čitanja pri čemu ćemo se diviti stilističkim bravurama, efektnim prizorima i eufoničnim iskazima".*[34]

Lingvisti su također pozititivno ocjenjivali jezik naših pisaca. Naprimjer, Miodrag S. Lalević je pišući o jeziku i stilu Sijarićevog prvog romana (*Bihorci*) istakao da „Sijarić zna šta znači snaga jezika, šta znači lepota stila. On zna šta se sve može tim moćnim oruđem i oružjem. Stoga on umije da se njime služi, da postigne željeni utisak, da izazove planirane slike, dejstva, doživljaje. To je, odista, velika majstorija... Od prvog reda i prve rečenice, od prve slike i prvog jezičkog i stilskog efekta poznaćete da je to oslobođen pisac, da se izražava kako misli da je najprirodnije i najprikladnije."*[35]

Mi smo u više svojih radova govorili o tome da imamo puno pisaca koji nas oduševljavaju svojim duboko upečatljivim, naročitim sadržajima, ali i onih koji nas oduševljavaju i svojim jezikom i svojim stilim, i konstatirali da je Ćamil Sijarić pisac koji nas podjednako oduševljava i naročitim sadržajem i naročitim jezikom i stilom.

Pokazali smo da je i Zuvdija Hodžić izvanredan poznavalac jezika, naročito leksičkog sloja, da vješto pronalazi riječi raspršene u narodnom govoru, koje znalački utkiva u svoj savremen izraz, da umije da odabere pravu imenicu, pravi pridjev, najpodesnji glagol..., prave riječi za koje vam se uvijek učini da su nezamjenljive u datom kontekstu.

Analizirajući jezik *Kamenog spavača Maka Dizdara,* Ivo Pranjković ističe da, između svega ostaloga što je u toj zbirci vrijedno, jezik ima presudnu ulogu. Pokazuje da je Dizdar u ovoj zbirci sklon jezičkoj inovativnosti. Jezikom se spušta „u dubine neiskazanog i neiskazivog. Arhaični i torzični leksički inventar kojim ga nadhnjuju natpisi na stećcima te neobično brojni i osebujni neologizmi, stvoreni neponovljivom pjesničkom imaginacijom, u kojima se

*[34] Odjek, Proljeće, 2007, specijalni prilog, 33, 43.

*[35] *Jezik i stil "Bihoraca",* Naš jezik, n. c. knj. VIII, sv. 1-2, Beograd, 1956, 37.



MUSA ĆAZIM ĆATIĆ

u pravilu također osjeća patina prohujalih vremena, pomažu pjesniku da nam na vrlo uvjerljiv način oživi taj potonuli svijet... Slične efekte postiže Dizdar i onda kada mu ograničenost iskaza priječi da izrazi ono što želi. Tada naime često poseže za svojevrsnim rastakanjem jezika, odlazi u... neku vrstu mucavosti, koja je međutim katkada dorečenija od dorečenosti."*[36] Poslije detaljne analize neologizama, arhaizama, igre riječi i brojnih sintagmatskih spojeva, Pranjković zaključuje da *Kameni spavač* „pripada onim umjetničkim tvorevinama koje će trajno odolijevati zaboravu".*[37]

Puno je još lijepih riječi izrečeno o jeziku i stilu naših pisaca. Davno je Alija Isaković zapisao da bi se o pohvalama i divljenju jeziku kojim se govori i piše u BiH mogla „sazdati antologija najljepših".*[38]

Pored ocjena o jeziku i stilu bošnjačkih pisaca, zanimalo nas je i to kako su proučavaoci u svojim radovima imenovali jezik bošnjačkih pisaca, odnosno kako su sami pisci nazivali svoj jezik. Odmah ćemo odgovoriti – različito: nekad maternji, nekad srpskohrvatski, srpski, hrvatski, naš jezik, ali i bosanski. Vrlo često jezik jednog te istog pisca imenovan je različito. Zašto je to tako?

Jezički izraz bošnjačkih pisaca mora se sagledavati „kroz njihov odnos prema različitim tokovima složene bošnjačke tradicije"*[39], kroz njihovo okretanje od Istoka ka Zapadu, i traženju sebe između orijenta i slavenstva. Sve je to imalo snažnog utjecaja na formiranje njihovog odnosa prema jeziku i kulturi općenito. Kada je riječ o jeziku, bošnjački pisci su često varirali „kolebajući se između svoje bosanske jezičke pripadnosti i pripadnosti širem srpskohrvatskom jeziku, ili čak i pripadnosti srpskom, ili pripadnosti hrvatskom jeziku".*[40] Bašagić je npr. pjevao o tome kako hrvatski jezik može spojiti Istok i Zapad. Inače su orijentalni utjecaji dali poseban pečat Bašagićevom jeziku, ali i udžbenici iz Zagreba, Vojvodine i dr., koje je Vlada u Bosni preferila u vrijeme njegovog školovanja, kao i njegov boravak u Zagrebu, gdje je bio izložen snažnijem utjecaju hrvatskog jezika, i gdje u hrvatskim listovima objavljuje svoje eseje, pjesme i prepjeve. „Bašagićevo je pjesništvo u tim listovima čak svrstano u područje „hrvatske knjige" s napomenom: „Bašagić se sam priznaje Hrvatom" (Vienac, 28/1896, 175).*[41] Kasnije će spomonjati i bosanski jezik, ili, kao urednik *Behara,* izbjegavati imenovati jezik. Lejla Nakaš,

*[36] *Jezik i beletristika,* Disput, Zagreb, 2003, 85-86.

*[37] Jezik i beletristika, 101.

*[38] *Neminovnosti,* Univerzal Tuzla, 1987, 145.

*[39] L. Nakaš, *Jezik u književnom djelu Safvet-bega Bašagića,* Institut za jezik u Sarajevu, Radovi. XVI, 2003, 14.

*[40] Dž. Jahić, *Bosanski jezik u 100 pitanja i 100 odgovora,* Ljiljan, Sarajevo, 1999, 256.

*[41] L. Nakaš, *n.d.*, 18.

najkompetentniji proučavalac Bašagićevog jezika, kaže da Bašagićevo imenovanje jezika u austrougarskom periodu nije bilo neobično. „Njegovo opredjeljenje uzrokovano je najvjerovatnije prestižnošću hrvatskoga jezika i kulture, a prestižnost nekog tipa jezičkog izraza sastojala bi se u procjeni takvog izraza kao superiornijeg – što je svakako individualna procjena opterećena odgojem i osobnom fascinacijom.“*[42] Veoma je čudno da Bašagić baš hrvatski jezik smatra prestižnim, kada je i Vuk govorio o najčistijem i najpravilnijem jeziku (koji, doduše, naziva srpskim) koji se govori u Hercegovini i Bosni, kao i to da „naša braća turskoga zakona“ govore ljepše nego oni grčkoga ili rimskoga zakona.*[43]

U *Bilješci o piscu* (Enveru Čolakoviću), datoj na kraju romana *Legenda o Ali-paši,*[44] kaže se da je pisac romana „pisati počeo još kao dječak i to na dva jezika (hrvatski i srpski)“. Umjesto komentara dat ćemo jednu napomenu. Ispred *Bilješke o piscu* naveden je, prenosimo u originalu, *Rječnik manje poznatih riječi koje se čuju u Sarajevu, a dolaze u ovoj knjizi.* Rječnik sadrži oko 750 takvih riječi. Navedene su riječi arapskog, perzijskog, turskog porijekla, galicizmi, provincijalizmi i žargon španskih Židova u Bosni. Pitamo se koliko su stvarno karaktristične riječi za hrvatski jezik poput: *abuzemzem, ahbab, ahiret, amidžić, basamak, begenisati, birindži, butun, čehra, čejz, ćesatluk, damla, deredža, đuzel, džajiz, fetva, gida, hakim, hasul, hedija, hizmet, ibadet, idara, jemek, kismet, musafir, mutvak, nevs, pasvandžija, sarhoš, sehara, serbez, surma, šiljte, tendžera, zijaret, zinaluk,* ili izrazi kao: *Allah selamet, beli vala, vala kuvete* itd.

Ne zna se ko je autor *Bilješke o piscu*, ali je očito da je nešto nespojivo – hrvatski jezik i jezik *Legende o Ali-paši*. Esad Čolaković, sin Envera Čolakovića, u zbirci *Bosna*[*45] (*u Bilješci o piscu*), koju je priredio iz očeve zaostavštine, kaže da je „od 1931. do 1939. Enver Čolaković pisao dvojezično (bosanskim-hrvatskim i mađarskim jezikom)“. Znamo da je roman *Legenda o Ali-paši* objavljen 1944, a kasnije i druga njegova djela, ali autor bilješke više ne spominje na kojem jeziku. Muhamed Nezirović piše da je Enver Čolaković „bio dijete koje je raslo slušajući dva jezika, mađarski i bosanski a jedan dio svojih mladih godina, tj. svoga đačkoga doba proveo je i u Sarajevu gdje je... slušao govor sefardskih trgovaca i obrtnika kao i slavenski govor ostalog gradskog i seoskog stanovništva“.*[46] U jeziku pisca, moramo i to reći, našle su se riječi karakteristične za hrvatski jezik, ali i u govoru njegovih junaka, što njihov jezik čini

*[42] L. Nakaš, *n.d.,* 20.

*[43] ***Vidi**: *Gramatički i polemički spisi Vuka Stef. Karadžića,* knj. III, 1845, 181.

*[44] Islamska zajednica Zagreb, Zagreb, 1989, 435-436.



SAFVET–BEG BAŠAGIĆ

*[45] Zagreb, 1998, 246.

*[46] *Govor sarajevskih Sefarda u djelu Legenda o Ali-paši Envera Čolakovića,* Pismohrana, Zagreb, br. 21-22, 2006, 239.

neprirodnim. S jedne strane nalazimo regionalizme: *biva, bivakarce, durati, džoja, hasiti se, hin, jašta...* a s druge: *sućut, netko, tko,* itd. Takvih riječi je malo da bi se Čolakovićev jezik imenovao hrvatskim.

Ako zanemarimo ovakve pojedinosti, lahko se da uočiti da je Čolaković (rođen u Budimpešti) bio dobar poznavalac jezika kakav se upotrebljavao u Sarajevu, u vaktu i zemanu u kojem je smještena radnja romana o Ali-paši.*[47]

Komentar ćemo završiti riječima našeg redatelja Sulejmana Kupusovića: "Neki zli i namćorasti ljudi su svjesno čupali iz bosanske i bošnjačke duše ovu naivnu i plemenitu pripovijest stavljajući joj besmislene i nepravedne žigove antisocijalističkog i antijevrejskog ubjeđenja". Zbog čega je roman preko šezdeset godina „bio prećutno izopćen iz jugoslovenskih biblioteka i školskih lektira".*[48]

Stariji bošnjački pisci, iako su stvarali na orijentalnim jezicima, uvijek su isticali ime i ljepotu svog maternjeg, bosanskog jezika. Savremeni bošnjački pisci našli su se u raskoraku, jer stvaraju u vrijeme kada se intenzivno forsira zajednički srpskohrvatski jezik, ali, normalno, i dalje stvaraju na bosanskom jeziku, mada ga tako ne imenuju. „Ne nazivajući ga (čak ga i ne smatrajući) bosanskim, ti pisci, unatoč tome ni za dlaku nisu odstupili od tog jezika. Njim su pisali i osjećali, razmišljali."*[49]

Međutim, dobro znamo, veliki pisci kakav je Meša Selimović, Mak Dizdar, Hamza Humo i dr., ipak su se „probili" kao srpski ili hrvatski pisci. Meša Selimović se izjašnjavao kao Srbin, iako je svakome jasno da bosanski jezik u njegovom romanu *Derviš i smrt* „doseže svoj književnostvaralački vrhunac".*[50] Mak Dizdar se smatrao (i) hrvatskim pjesnikom. Skender Kulenović, koji je napisao roman *Ponornica* „jezički možda najbosanskije djelo bošnjačke književnosti (...) nije bio politički spreman da prizna nešto što njegova partija i njezini ideolozi nisu priznavali, odnosno nisu na vrijeme priznali, u nacionalnom pitanju lutajući naročito u odnosu na nacionalno biće Bošnjaka".*[51] Možda bi ostao anoniman da nije „kao Musliman dao najljepši lik srpske majke partizanke"*[52], već da je umjesto nje objavio poemu posvećenu majci Hanifi, *Na pravi put sam ti, majko, izišao*. Bez obzira na sve, važanijim smatramo zaključak Alije Isakovića o tome da je Skender bio „veliki znalac i poštovalac našeg jezika i

*[47] Detaljnije o ovome vidi: H. Muratagić-Tuna, *O nekim stilskim osobenostima Legende o Ali-paši Envera Čolakovića,* Pismohrana, Zagreb, br. 21-22, 2006.

*[48] *Neki opet zabranjuju Legendu o Ali-paši,* Pismohrana, Zagreb, br. 21-22, 2006, 261.

*[49] Dž. Jahić, *n.d.,* 257.

*[50] Dž. Jahić, *n.d.,* 259.

*[51] Dž. Jahić, *n.d.,* 260.

*[52] A. Peco, *Nad Kulenovićevom poemom posvećenoj majci,* u knj. *Pisci i njihov jezik,* 363.

njegova leksika i način pisanja nisu bili književni hir već prirodan odnos. To se može potvrditi proučavanjem ukupnog Skenderovog jezika."*[53]

Mnogi bošnjački pisci zbog svrstavanja na pogrešnu stranu bili su nagrađivani prestižnim nagradama, a kasnije to skupo plaćali. Poznato je da je Enver Čolaković, ratnih godina (1943 i 1944) dobio nagradu Matice hrvatske zato što je njegov roman *Legenda o Ali-paši* (štampan korienskim pravopisom, koji je zagovarala „endehazija") proglašen najboljim. Nagradu dobija i za roman *Mujića Hanka,* jer ga je čitalačka publika i književna kritika primila sa oduševljenjem. Posljedice literarnog uspjeha skupo je platio neposredno poslije rata. Između ostalog, dvadesetak godina gotovo ništa od napisanog nije mogao objaviti. Njegovi rukopisi ostajali su u fiokama urednika.

Mak Dizdar se, kako smo već rekli, smatrao (i) hrvatskim pjesnikom, pa da bi to dokazao svoja je djela katkada i namjerno „kroatizirao". Ivo Pranjković tvrdi da je „zbog takvih svojih stavova... imao sedamdesetih godina i ozbiljnih političkih problema, posebno kao urednik časopisa Život".*[54]

Ivo Pranjković smatra da je Salih Alić, medresant iz Bijeljine, zaboravljen kao pjesnik zato što je većinu svojih tekstova objavio (od 1941. do 1945) u „glasilima koja su se zvala *Nova Hrvatska, Hrvatska revija, Hrvatski ženski list,* i *Hrvatski narod,* mada sam konstatira da, "nikako nije bez mana", da ima malo pjesama „za koje se može reći da su u cjelini uspjele", da „u Alića ima (posebno u ranijim zbirkama) vrlo veliki broj spojeva riječi (sintagmi) u kojima se spajaju posve neočekivane sastavnice, pa čak i satavnice za koje se može reći da su leksički nesnošljive"; ima „dosta spojeva riječi koji su suprotne naravi, djeluju trivijalno i/ili otrcano, s banalnim epitetima u stilu narodnog pjesništva ili s metaforama koje je pretjerano ili nije primjereno kontekstu". U njegovom pjesništvu često je narušavanje gramatičke i/ili leksičke valentnosti (glagola): Kaže dalje Pranjković kako Alić „ne posvećuje osobitu brigu jeziku niti vodi posebnoga računa o pravopisnoj i drugim normama standardnoga jezika", pa se po nekim osobinama njegovog jezika moglo zaključiti „da nije bio standardološki ni posve obrazovan ili do takvog obrazovanja nije držao..." Vrlo interesantno, da su, i pored svega, o njegovoj poeziji, između 1941. i 1954., napisani brojni tekstovi. Mislimo da je previše kritika

*[53] *Neminovnosti,* Univerzal Tuzla, 1987, 162.



OSMAN NURI HADŽIĆ

*[54] *Jezik i beletristika,* 91.



AHMED MURATBGOVIĆ

izrečeno na račun ovog pjesnika. Mada je poznato da se u našem susjedstvu sračunato radilo na afirmaciji osrednjih pjesnika iz čisto političkih razloga, kada je trebalo pridobiti muslimane kako bi se lakše realizirali poznati planovi naših susjeda, kao i pjesnika čiji je, naprimjer, bio „leksik uglavnom birano hrvatski".*[55] Prema mišljenju mnogih, Ahmed Muradbegović je dobio Demetrovu nagradu 1926. za slabu i nemotiviranu dramu *Bijesno pseto,* što je tada izazvalo prilično oštre polemike.*[56]

Husein Bašić, Zuvdija Hodžić, Ćamil Sijarić i dr. Bošnjaci iz Crne Gore, svrstavani su prema teritorijalnoj pripadnosti u crnogorske pisce, ali, kada su pravljene novije antologije crnogorskih pisaca, oni u njima nisu zastupljeni, zato što ih sastavljači tih antologija nisu osjećali pripadnicima književnosti u koju su ih ranije uvrštavali.

Donekle i možemo razumjeti naše pjesnike i njihova jezička i nacionalna lutanja. Ona su bila „posljedica neravnopravnog položaja Muslimana u staroj Jugoslaviji...", pa su se „javni i kulturni radnici iz redova Muslimana mogli afirmisati jedino uz pretpostavku nacionalnog *opredjeljenja*"*[57], ali ne možemo razumjeti to da se bošnjački pisci u novijim izdanjima nekih knjiga naših susjeda i dalje prisvajaju. Naprimjer, u *Predgovoru pravopisnom rječniku Hrvatskog pravopisa*[*58] gdje nalazimo sljedeće: „Turcizmi se u načelu u ovakvu rječniku ne mogu u potpunosti izbjeći jer upravo te riječi često imaju *č, ć, dž, đ,* kolebaju se u upotrebi glasa *h,* a ima dosta *hrvatskih pisaca* (podvukla H. M. Tuna) koji su ih upotrebljavali, kao što su Safvetbeg Bašagić, Musa Ćazim Ćatić, Edhem Mulabdić, Ahmed Muratbegović, Hasan Kikić, Alija Nametak, Mak Dizdar, Jaša Kušan i dr., ali kako su one danas u hrvatskome jeziku rubne riječi ili zastarjelice, one su u ovaj rječnik unesene s priličnim ograničenjem. Tko ih posebno treba, a nalazi se u pravopisnoj nedoumici, potrebno je da ih potraži u drugim priručnicima". Dakle, oni su *naši,* a njihove „rubne riječi" nisu.

Koliko su stvarno naši najbolje govori zagrebački *Telegram* koji je anketirao *skoro sve* hrvatske kritičare da se izjasne o hrvatskoj poslijeratnoj literaturi. Tamo uopće nema Maka Dizdara (iako je tada imao zbirku *Kameni spavač*), jer ga, očito, niko nije smatrao *hrvatskim piscem.*[*59]

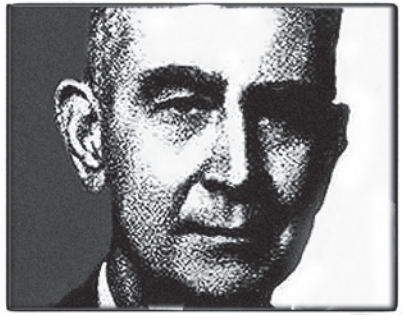
Bez obzira na brojne nepovoljnosti, bošnjački pisci su čuvali svoj maternji jezik. Pisali su tako što su nastojali da što manje naruše književnu normu srpskohrvatskog jezika, čak i onda

*[55] *Jezik i beletristika,* 73-83.

*[56] *Jezik i beletristika,* 179.

*[57] A. Purivatra, *Nacionalni i politički razvitak Muslimana,* Sarajevo, 1979, 36.

*[58] Babić, Finka, Moguš; Školska knjiga, VI izdanje, Zagreb, 2002, 149.



ALIJA NAMETAK

*[59] Preuzeto od A. Isakovića, *n. d.,* 132.

kada je bilo očigledno da jezik živi izvan nje, te da se razvija u smjeru koji važeću normu često ne potvrđuje. Bez obzira na to, iz njihovih djela je prirodno i jednostavno izvirao njihov organski, maternji jezik, jezik bosanski. Tematika njihovih djela, onomastika koju u njima nalazimo, po mnogo čemu specifična leksika, i još puno toga, upućuju na njihov prepoznatljiv zavičaj. „To je ona jezička komponenta koja izvire iz dubine piščeve duše i koje se on, i sve kad bi htio, ne može da oslobodi".*[60] Da je to tako potrebno je proniknuti u sve jezičke i stilske slojeve njihovih književnih ostvarenja, a to baš i nije jednostavno. Asim Peco je analizirajući samo lična imena i prezimena u prozi Hasana Kikića konstatirao da nam je ovaj pisac vjerno dočarao svoj grad (misli na Gradačac) i da je „ovaj sin ravne Posavine bio duboko zaronio u život svojih zemljaka".*[61]

Ismet Smailović je u spomenutoj monografiji često naglašavao da je Kikićevo cjelokupno književno djelo prožeto svjesnim piščevim nastojanjem „da se gotovo na svakoj stranici, a osobito u dijalozima, monolozima i njegovim vlastitim meditacijama, osjeti što više originalan narodni govor njegova zavičaja".*[62] Novak Simić hvali Kikićev način izražavanja, kaže da je potpuno nov i svoj. „Novost kod Kikića je da on to svoje pričanje o muslimanskom, bosanskom seljaku adekvatno istražuje jednim posebnim jezikim potpuno stopljenim sa onom sredinom koju prikazuje."*[63] Već svojim prvim pričama unio je, kako kaže Grigor Vitez, „neke osebujne boje i svježine njegove bosanske muslimanske Posavine".*[64]

Ćamil Sijarić je stalno isticao ljepotu sanžačkih govora, tačnije Bihora. Pričao je o tome kako je zavolio jezik kojim su govorili Bihorci: „Taj svijet iz moga kraja, iz tog starog Sandžaka, i ne umuje drukčije da govori do poetski – on govori, veze svoj vez, a kad o nečemu sa oduševljenjem priča, taj njegov vez je prava čipka, prava poezija, i do mene je samo toliko da to sačuvam..."*[65]

U djelima Zije Dizdarevića također su prisutne jezičke crte njegove Bosne. Zijinu pisanu riječ, između ostalog, karakterizira „dosta verna slika govora centralnobosanske šćakavštine, sa jasno uočenim i iskazanim govornim razlikama proisteklim iz nacionalne i socijalne pripadnosti njegovih junaka". On je u svojim djelima unio toliko dijalekatskih osobina da je u „tome preduhitrio dijalektologe".

*[60] A. Peco, *Pisci i njihov jezik,* 454.

*[61] A. Peco, *n.d.,* 258.

*[62] *Jezik Hasana Kikića,* 114.

*[63] *O Hasanu Kikiću,* Ilustrirani vjesnik, br. 5, 1945.

*[64] *Uz knjigu izabrane proze H. Kikića,* Brazda, br. 9-10, 1951.

*[65] D. Đuričković, *Razgovor s Ć. Sijarićem,* Kritičari o djelu Ćamila Sijarića, ANUBiH, Odjeljenje za književnost i umjetnost, knj. 8, Sarajevo, 1986, 321.

Skender Kulenović je odličan poznavalac sredine o kojoj piše. Posebno se to može vidjeti u njegovom romanu *Ponornica*. U njemu opisuje svoj rodni kraj (Bosanski Petrovac), čiji je govor cijeloga života nosio u sebi. Jezikom je pokazao da se u ovoj sredini jasno izdvajaju religijske skupine. Naime, u romanu se, mada ne uvijek, osjeća „razlika između govora muslimana, kao predstavnika vlasti koja odumire, i Srba, kao dojučerašnjih, a i još uvijek prisutnih, njihovih kmetova, obrađivača zemlje i čuvara posjeda".*[66] Iz dosadašnjih proučavanja jezika Zapadne Bosne, zna se da pripadnici različitih nacionalnih skupina (muslimani, pravoslavci i katolici) ne pripadaju istom govornom tipu. Muslimani i katolici, po pravilu, pripadaju ikavskošćakavskom govornom tipu, a pravoslavci ijekavskoštakavskom. Oni se lahko razaznaju.

*[66] A. Peco, *Leksička slojevitost u romanu Ponornica Skendera Kulenovića,* u knj. *Pisci i njihov jezik,* 389.

Derviš Sušić je bio naklonjen upotrebi jezičnih vrijednosti svog šireg zavičaja. Opredjeljivao se za „živi jezik svoga zavičaja, za uvjerljivost zavičajne frazeologije, vokabulara, sintakse, za dobru adaptaciju jezičnih vrijednosti poetike usmenog narodnog stvaralaštva u govoru njegovih zemljaka".*[67] Mejdan njegovog jezičkog blaga rasprostranjen je „po sjeveroistočnoj (i centralnoj, napomena H.M.T.) Bosni u govoru piščeva zavičaja, mjesnim govorima istočnobosanskog i jekavskoštokavskog/šćakavskog dijalekta, te u poetici narodnog stvaralaštva".*[68] Sušić se opredjeljuje za zavičajni jezik jer smatra da ima jače izražajne vrijednosti, te da njime može efektnije prenijeti ekspresivno-emocionalne sadržaje.

*[67] A. Kasumović, *Jezik i folklore,* Univerzal, Tuzla, 1990, 137.

*[68] A. Kasumović, *n.d.,* 136.

Enver Čolaković je u svojim djelima, naročito u *Legendi o Ali-paši* i *Jedincu,* našem prvom romanu u stihovima, upotrebljavao „čitavo blago pomalo zaboravljene, ali prepoznatljive leksike bosanskog jezika",*[69] sa jasno određenog prostora – Šeher-Sarajeva. Čak je sastavio i dragocjen Rječnik manje poznatih riječi i izraza koji se pojavljuju u *Jedincu,* „znajući da su riječi kao kameleoni (vremenom mijenjaju svoja značenja) i da jedne ulaze u jezik, a druge odlaze u zaborav i gube se iz njega".*[70] Irfan Horozović kaže da je Bosna za Čolakovića bila pribježište i utočište, mjesto u kojm je „oduvijek nalazio svoj magični korijen... iako su različita civilizacijska sunca aktivirala klorofil njegova pjesničkog stabla? *U mojoj Bosni ostao je samo / onaj tespih stari / u sehari kaže se u pjesmi Tespih.* Taj tespih je zbroj trenutaka, poput zgusnutih suza, gdje se duša ogleda u samoj sebi."*[71]

*[69] R. Hadžiefendić, u predgovoru *Jedinca,* Zagreb, 2005, 9.

*[70] R. Hadžiefendić, *n.d.,* 10.

Zavičaj je prisutan i u pjesničkom izrazu Ibrahima Kajana. To se vidi po izrazitoj koncentraciji

*[71] I. Horozović, (Uvodna riječ u Čolakovićevoj zbirci *Bosna*), *Ni dana bez suza* (Nad pjesničkim dnevnikom Envera Čolakovića), Zagreb, 1998, 7.

orijentalizama. Oni su „nosive riječi u pjesmama oko kojih se roje konotacije i asocijacije na tajanstveni svijet dalekog Orijenta, islamske Bosne, Hercegovine, Mostara, stećaka i alhamijado literature... U Kajana ima izrazito puno i vlastitih imena kojima se izravno upućuje bilo na arapsko-muslimansku vjersku predaju, bilo na Bibliji, bilo na istočnjačku kulturu u širem smislu, bilo na kulturnu prošlost Bosne ili Mostara... Osim očekivanih orijentalizama ima i drugih osobina tipičnih za govore bosansko-hercegovačkih muslimana (Bošnjaka), npr. *lahko, mehko, truhnuti, hamajlija* i sl.“*[72]

*[72] I. Pranjković, *Jezik i beletristika,* 110-111.

Veliki broj jezičkih jedinica svojstvenih bosanskim govorima, muslimanskom ambijentu, primarno čaršijskom, nalazimo i u djelima Ahmeda Muradbegovića. Ivo Pranjković kaže da ima relativno veliki broj orijentalizama, kao i veliki broj elemenata „svojstvenih pojedinim bosanskim govorima, posebno muslimanskim, i to i na fonološkoj i na morfološkoj i na tvorbenoj odnosno leksičkoj i na sintaksičkoj razini.“*[73] Puno je tu, tvrdi Pranjković, bosanskim govorima svojstvenih frazeologizama (*neće ni crne ni cijele da prozbori*), rečenica u kojima stoji futur II u tzv. samostalnoj, nevezanoj funkciji (*Ne budeš mi, brate, ni davala kad ćeš opet iskati.*), zatim futurski aorist (*svirkom i slavljem ne zatomiste svoj strah od njega*) itd.

*[73] *Jezik i beletristika,* 180-181.

Miris hercegovačkog podneblja i žubor „brzotoke i plavovodne Neretve“ najviše se osjeća u djelima Hamze Hume, odnosno „sočnost i jezgrovitost mediteranskog užagrelog govora“.*[74] U Huminom djelu, prema zapažanju književne kritike, jezik i stil nastaju kao rezultat uobličavanja jednog specifičnog senzibiliteta kroz koji se asimilira hercegovačka priroda. U svojoj još neobjavljenoj doktorskoj disertaciji *Leksičko-semantičke osobine poetskog diskursa Hamze Hume,* Enisa Golo š je lijepo zaključila da je u Huminom djelu odslikana leksika jednog kraja nazvana *leksičkim hercegovizmima* (kako ju je imenovao A. Peco) i sačuvan jezik Mostara i cijele Hercegovine.

*[74] J. Musabegović, *Drama podneblja u djelu Hamze Hume,* Život, 2, 1980, 179.

„Zavičajni“ jezik u svoja djela unosili su i drugi bošnjački pisci, jer je to govor njihovih sokaka i mahala, govor koji su nosili u sebi – živ, bogat mislima i slikama, živopisan, prirodan, izvoran, istinit i samonikao. Međutim, zbog njega su često bili kritizirani. U osvrtu na Kikićevo djelo *Ho-ruk,* O (Boro) Drašković piše da je Kikićev izraz „sirov i ponekad narodski grub“.*[75] Mnogo oštrije Kikićev „čisto jezički folklor“ osudio je Kikićev zemljak Mehmed

*[75] Brazda, Sarajevo, 1936, br. 3-4.

Selimović, književnik, rekavši da „i u leksici i stilu suviše zvoni folklorni elemenat, umjetnički neprevaziđen i nesavladan“, te da Kikić nema svog ličnog izraza, pa „uživa u dekorativnosti narodne fraze, a služi se čak i tipiziranim upoređenjima i metaforama, dokazujući tako nedozrelost i nemoć svog posmatranja...“*[76]

Negativno je ocjenjivan i Sijarićev zavičajni jezik. Vuk Krnjević je napisao da Sijarić ne komunicira sa modernim proznim izrazom, da je tematski neinteresantan, da se služi zastarjelim proznim kazivanjem,*[77] a Velibor Gligorić da je to jezik nikao na zavičajnom tlu „u bojama prirode koja je resko elementarna“.*[78] Miloš I. Bandić, govori o tome da je Sijarićev jezik nestabilan i pun pukotina, da su mu rečenice nedovoljno pismene, da nerijetko ima arhačnih stilizacija, te da brojni uzvici Ćamilovim *Bihorcima* daju „regionalistički prizvuk“.*[79]

Nijedan pisac ne može pobjeći od samog sebe. Piše onako kako najbolje zna i umije. Tumači svoj svijet svojim jezikom. Ibrahim Kajan je zbog svog svijeta prikazanog u knjizi *AL-Sajab i kamena vaza* bio „politički zazoran“, pa su, na inače pozitivan prikaz Milovana Krunića, reagirali članovi Kluba pisaca Doma omladine iz Kajanovog rodnog Mostara. Između ostalog, zamjereno mu je što riječi *Bog* i *Allah* piše velikom slovom, što upotrebljava riječi *hamajlija, lahko, mehko, kostjela,* jer to znači da se zalaže za njihovu upotrebu u književnom jeziku, što *Most* „permanentno krsti Sulejman pašinim feudalnim znamenjem“, što piše da se Aleksa Šantić zaustavljao u *mahali* (Carini) i vikao Emini „kapidjik otvori“, itd“.*[80] (Pismo su potpisali: Damjan Šantić, Mustafa Delić, Saša Bubić, Janja Senkić, Šehić Mirna i Bogdan Jevtić).

Ukratko, možemo reći da se u najvećem broju radova posvećenih jeziku i stilu naših piaca, uglavnom, ukazivalo na jedan problem literarnih stvaralaca; da se najveća pažnja posvećivala njihovom leksičkom sloju, rjeđe drugim jezičko-stilskim postupcima: redu riječi, stilskim figurama, transpoziciji, transformaciji, parcelaciji, repeticiji, retardaciji itd. Dakle, najčešće su to osvrti na pojedine jezičke i stilske osobine pisaca.

Utemeljenije i detaljnije analize svih jezičkih nivoa prisutne su u monografijama i većim radovi pojedinih lingvista. U njima se pokazalo da izbor jezičkih jedinica u književnim djelima nije slučajan i da igra važnu ulogu naročito u karakterizaciji govora književnih likova. Pokazalo se da su književni tekstovi izrazito bogati regionalizmima karakterističnim za bosanske govore,

*[76] Predgovor uz prvu knjigu Kikićevih djela (Hasan Kikikić, *Djela,* knj. Prva, Svjetlost, Sarajevo, 1952, 33.

*[77] *U trenucima nadahnuća,* Kritičari o djelu Ćamila Sijarića, ANUBiH, Odjeljenje za književnost i iumjetnost, knj. 8, 226.

*[78] *Čudan svet,* Kritičari o djelu Ćamila Sijarića, ANUBiH, Odjeljenje za književnost i umjetnost, knj. 8, 210.

*[79] *Veličanje prosečnosti,* Kritičari o djelu Ćamila Sijarića, ANUBiH, Odjeljenje za književnost i umjetnost, knj. 8, 216.

*[80] ***Vidi***: I. Pranjković, *Jezik i beletristika, 104.*



ABDUREZAK HIVZI BJELEVAC

kao i brojnim frazeologiziranim i metaforiziranim konstrukcijama, stilski obojenim glagolskim oblicima itd. I u njima se velika pažnja poklanjala leksičkom sloju, najčešće turcizmima, primarno njihovoj stilskoj funkciji. Utvrđeno je da su turcizmi vrlo frekventni u djelima bošnjačkih pisaca, kao i to da nisu kod svih zastupljeni u podjednakoj mjeri. U djelu Zije Dizdarevića turcizmi predstavljaju posebno stilsko obilježje. Nalazimo ih u govoru njegovih likova, jer su oni uobičajeni u govoru sredine koju Zijo prikazuje. „Bez te i takve leksike, bez te odrednice, celo piščevo izlaganje bilo bi manje uverljivo, manje realno".*[81] Prema turcizmima se sasvim drugačije odnosio Meša Selimović. Iako je porijeklom iz muslimanske sredine, iako na izvjestan način vezan za orijentalni leksički sloj, on ih čak ni u *Dervišu i smrti* nije u dovoljnoj mjeri koristio. Smatrao ih je manje važnim od domaće leksike. Asim Peco opravdava ovakav Selimovićev stav time da je on profesor srpskohrvatskog jezika i književnosti, koji zna „šta znači tuđi leksički sloj u jednom književnom djelu".*[82] S ovakvim objašnjenjem se, naravno, ne možemo složiti. Inače su tumačenja turcizama od strane pisaca i lingvista Bošnjaka vrlo čudna. Mnogi su se Bošnjaci upinjali da pokažu kako nemaju ničeg*[83] zajedničkog sa Turcima i turskim, da pored velikog broja turcizama „nismo kadri sastaviti ni najobičniju rečenicu na turskom jeziku" (A. Peco*[84]), ali su indirektno pokazivali da se odriču i svoga bosanskoga jezika. Ilustracije radi citirat ćemo jedan dio iz romana *Ponornica* Skendera Kulenovića: „'- Od Allaha koji traži pomoći,/ neka Mevlud Pejgamberu prouči./ Tako počinje prevod na 'bosanski', Muhamed efendija uči na turskom originalu, jer to djeluje uzvišenije; 'bosanski' prevod ionako svi znaju napamet, ili bar priču pjesme, pa im nije teško slijediti i na turskom, koji niko ovdje ne zna osim Muftije, mene i strica Kunstmalera; još pet stotina godina turska vlast da je ostala, ovi negdašnji patareni govorili bi 'bosanski'." /str. 154-155/. Kulenović „svoj" jezik stavlja pod navodnike, iako je riječ o književnoumjetničkom djelu, gdje se dopušta velika sloboda izražavanja. Jednostavno, ima lingvista koji eliminiranje turcizama i njihovo svođenje na razumnu mjeru smatraju pozitivnom crtom naših pisaca.*[85] Što je pogrešno, jer su orijentalizmi toliko bliski jeziku i jezičkom okruženju u kojem su bošnjački pisci stasavali i gradili svoj jezički i duhovni identitet.

Leksička sinonimija i funkcija sinonima u djelima naših pisaca također je bila čest predmet

*[81] ***Vidi***: A. Peco, *Turcizmi kao stilogeni elementi u jeziku Zije Dizdarevića,* u knj. *Pisci i njihov jezik,* 267.

*[82] *Funkcija turcizama u romanu Derviš i smrt Meše Selimovića,* u knj. *Pisci i njihov jezik,* Prosveta, 361.

*[83] Dovoljno je pogledati šta o orijentalizmima u poeziji Abdulaha Sidrana piše E. Ćemalović i već spomenutom radu.

*[84] A. Peco, *Leksička slojevitost u romanu Ponornica Skendera Kulenovića,* u knj. *Pisci i njihov jezik,* 400.



HASAN KIKIĆ

*[85] I. Kajan, *Izbor Bašagićevih djela* (poglavlje *Uvod u Bašagoća*, 9).

proučavanja. Pokazalo se da brojna djela sadrže pravo bogatstvo sinonima, što govori da su pisci izuzetni poznavaoci leksičkog sloja bosanskog jezika, a još i više o tome koliko su svjesni činjenice da jezikom ne prenose golu misao, već njim kao materijalom grade svoje umjetničke slike iz kojih misli i osjećanja tek počinju da zrače.*[86]

*[86] H. M. Tuna, *Lingvostilističkr interpretacije,* Almanah, Podgorica, 2005, 287.



OSMAN ĐIKIĆ



ZIJA DIZDAREVIĆ

Analizirani su dijalektizmi kao stilogeni elementi. Proučavana stilska funkcija antroponima, vulgarizama, frazeologizama, pojačano izražavanje riječi. Akcenat je stavljan na neologizme, jer se pokazalo da su ih bošnjački pisci u svojim djelima „kovali" često, pa su interesantni kao stilemi i kao tvorenice. Ilustracije radi navest ćemo nekoliko primjera: *prozvjezdati, nedohitno, ranoranak* (S. Alić); *odkameniti, ovremeniti, ozubatiti, onebiti, zasvilati, gluhota, nedohod, razmirje, igrište* (M. Dizdar). Ovaj pjesnik naročito je sklon da od jedne riječi napravi mnoštvo novih, kao, npr. od riječi *slovo: proslov, zaslov, slavoslovija, raznoslovlje* itd., odnosno da se poigrava riječima: *Dobar dan dobri dane dobrom danu još uvijek dobrimo,* ili, *Nekad davno ja ti bijah pa se smijah/Vijah i Vikah i ijah i ikah i kah i ah...* (u zbirci *Kameni spavač* /61, 97/). Muradbegović upotrebljava veliki broj originalnih deminutivnih tvorenica: *kucukati, dihutati, smijucati se,* kao i drugačije „neprozirne" riječi: *sknaditi* (skuckati), *istrnčiti* (izbosti), *klasovan* (fin), *pucija* (pukotina), *kladnja* (hrpa) itd. Naši su pisci upotrijebili veliki broj riječi koje leksikografi nisu zabilježili i opisali. Ismet Smailović je u djelima Hasana Kikića pronašao 380 riječi i provjerio jedanaest najpoznatijih rječnika srpskohrvatskog jezika, ali ih ni u jednom nije našao.

Upoređivanjem jezika i stila naših pisaca moglo se vidjeti da se jedni više služe jezičkim jedinicama svojstvenim običnom govoru, drugi, pjesničkim, onim neuobičajenim; jedni uspoređuju pojave sa običnim, poznatim pojavama, drugi, s neobičnim, apstraktnim, pa im se jezik odlikuje figurativnim načinom kazivanaj misli i osjećanja. Jedni remete uobičajene rečenične strukture, upotrebljavaju naročite obrte, neobično slaganje i grupisanje riječi, drugi, govore mirnijim tonom i dugim, uobičajenim gramatičkim rečeničnim modelima. Jedni slijede pravilnost književnog jezika, drugi iz posebnih razloga prave pravopisne, morfološke, leksičke ili sintaksičke pogreške. Neki se služe grafostilemana, neki ih uopće nemaju. U suštini, u svakom proučavanom književnom tekstu ukazalo se na jednu stilsku dominantu, ili na više, ako ih je u tekstu bilo.

Inače, lahko se dalo zapaziti da su autori radova o jeziku i stilu bošnjačkih pisaca najčešće nastojali pokazati ljepotu jezika, ali i autentične osobine bosanskog jezika sačuvane u njihovim književnim djelima; da o jeziku pisaca govore nadahnuto te da njihovo pripovijedanje upoređuju sa „divnim tepihom satkanim od najljepših tkanina".*[87]

*[87] A. Peco, *Pisci i njihov jezik,* 206.

Nema sumnje, bošnjački pisci su najzaslužniji za afirmaciju bosanskog jezika, jer u svojim djelima pokazuju njegove visoke stilske, odnosno estetske vrijednosti, dokazuju njegovu lingvističku vitalnost. „Zreli plodovi bosanskog jezika i njegova dosadašnja stilsko-značenjska sinteza pohranjeni su u jeziku bošnjačke književnosti, koji će vazda predstavljati glavni korpus za istraživanje tog jezika i za njegovo objašnjavanje, učenje i popularizaciju. Da ničeg od bosanskog jezika u živoj upotrebi više nema, sve što u tom jeziku ima i što je bilo već je sačuvano, zapisano u jeziku bošnjačke književnosti."*[88] Na jezičarima je da taj jezik detaljnije prouče. Međutim, oni bi morali imati utaban put kojim bi se svi mogli kretati. No, to je moguće kada se radi o istraživanjima u prirodnim naukama. U društvenim naukama teško je ustanoviti jedinstvenu metodu, najteže u književnosti, jer predmet njenog proučavanja nije jasno definiran. Otuda su i analize jezika i stila književnih djela različite i po načinu i po kvantitetu. Razumljivo, jer još uvijek niti nauka o jeziku niti nauka o književnosti nisu pružile sigurne odgovore na to šta jedan lingvist u jeziku savremenih pisaca mora proučiti; još uvijek nije razrađena teorijska osnova i nisu data metodološka upustva za proučavanje i monografsku obradu jezika savremenih pisaca. Istraživači jezika i stila književnih tekstova imaju problma i dilema u vezi s pojedinostima na koje treba obratiti pažnju i u kojem pravcu treba usmjeriti istraživanje. Zato mislimo da su spomenute monografije o jeziku i stilu bošnjačkih pisaca, iako malobrojne, višestruko značajne, jer su, pored slike o jeziku i stilu obrađivanih pisaca, ponudile i određene metodološke postavke, mada dosta različite..

*[88] Dž. Jahić, *n.d.,* 258.

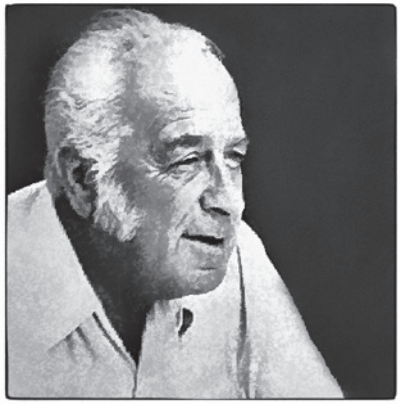


HAMZA HUMO



MEŠA SELIMOVIĆ

U njima se u nejednakoj mjeri ogleda primjena više pristupa koji su se u istraživanju jezičkog izraza pisaca iskristalizirala, čini se, sama po sebi: historijskodijalektološki, historijskostandardološki i lingvostilistički. Ovaj prvi primjenjivao se u ispitivanju jezika starijih pisaca, a dva posljednja u proučavanju jezika saremenih pisaca. Ismet Smailović, Ibrahim Čedić i Lejla Nakaš akcenat su stavili na jezik. Hasnija Muratagić-Tuna i Muhamed Šator (kao i autori



SKENDER KULENOVIĆ

neobjavljenih monografija) jezik pisaca posmatraju iz dva ugla: lingvističkog (jezičkog) i onog stvaralačkog (stilističkog). Pošli su od toga da je književno djelo cjelovita i složena struktura, može se reći estetički organizam, sastavljen od velikog broja elemenata, odnosno riječi, iskaza, različitih oblika kazivanja, kompozicija, motiva, fabula, likova, poruka itd., te da su svi povezani nizom znakova i stvaralačkih postupaka, kao i od toga da autori književnih djela, općenito, nastoje pružiti sliku o životu i ljudskom postojanju, koji se neminovno vežu za određeno vrijeme i određeni prostor.

U namjeri da se što više pronikne u tajnu književnog stvaralaštva morale su se detaljno proučiti brojne teorije i metode koje se već primjenjuju (teorija klasicizma, književne teorije realizma /naturalizam, impresionizam, simbolizam, neoromantizam, neoklasicizam/, teorija recepcije itd), kao i moderne teorije, odnosno razne književne struje i manifeste, koji se danas javljaju, a koje se zalažu za razbijanje stila književne tradicije i ustaljenih jezičkih shema, za stvaranje neologizama, spajanje nespojivog, upotrebu izoliranih jezičkih jedinica u funkciji iskaza, i njihovo maksimalno reduciranje do samo niza glasova. I još puno toga.

Mi smo se u svojim analizama služili lingvostilističkom metodom, jer lingvostilistička metoda naglašava da je književno djelo umjetnost riječi (jezika), da se njegovo književno značenje najsigurnije otkriva ako se stručno i znalački utvrdi da je njegova jezičko-stilska građa oblikovana na umjetnički način. Lingvostilistička metoda neminovno uključuje pojam stila,*[89] jer jezik književnog teksta počiva na estetskim principima, tj. osnovna mu je umjetnička funkcija. U književnom tekstu ekspresivna jezička sredstva posebno dolaze do izražaja jer je u njima izbor jezičkih sredstava smišljeniji i svjesniji (M. Cressot), pa je svaki tekst jedinstvena cjelina jezičkih elemenata. (V. Kajzer, Vinogradov) Ova metoda omogućila nam je širok zahvat analize jezičkih i stilskih pojava i njihovih izražajnih efekata. Primjenom ove metode morali smo svako književno djelo razbijati na isječke, jer je njegovo parceliranje adekvatno prirodnom procesu osvajanja umjetničkog djela.

Jasno je da se nijednom metodom, dosada poznatom u proučavanju književnih tekstova, ne mogu obuhvatiti sve vrijednosti književnih tekstova, jer se oni uvijek doživljavaju na nov način i

*[89] Riječ je o vrlo neodređenom pojmu. Šarl Bali, začetnik moderne stilistike, definira stil kao afektivni dodatak. Njegova stilistika počiva na teoriji stila kao izbora, i veoma je popularna među lingvistima. Pretpostavlja se da postoji više načina da se iskaže isti sadržaj, ali se oni razlikuju prema stepenu afektivnosti. Dakle, autoru teksta stoje na raspolaganju različita jezička sredstva kojima može izraziti isti sadržaj, ali stilski različito obojen.

Jedna od najraširenijih teorija stila jeste ona koja stil definira kao izraz individualnosti pisca, odnosno govornika. Pored izražavanja individueliteta pisca, smatra se da stil izražava i samo djelo, književno razdoblje, književnost cijeloga jednoga naroda i njegovog jezika (Damaso Alonso). U definiranju stila ide se čak dotle da se stilom smatra svaki element koji se iz djela može izvući. Iz svih definicija stila može se vidjeti da se akcenat stavlja ili na jezik ili na djelo u odnosu na čitaoca. Analiza stila na razini jezika da se lahko provjeriti, ali neće objasniti književno djelo kao poseban fenomen iz kojeg se ne može isključiti čitalac, njegov subjektivizam i promjenljiva pozicija. Tako čineći otvaramo novi problem - objektivnog proučavanja književnog djela. Ipak, treba naći načina da se izađe iz izolacije sopstvenog emocionalnog svijeta i tumačiti književni tekst preko njegova stila ma kako da se on definira. Svakom se definicijom objašnjava i upotpunjuje sam termin stil, naročito onaj koji se upotrebljava u tumačenju književnog teksta.

uvijek se mogu sagledavati iz drugog ugla. Čini se da u tom smislu njegovu izučavanju nema kraja. Književni tekstovi ostaju *otvoreni* za nova tumačenja i nova nadograđivanja i saznanja o njima.

Primjenom lingvodtilističke metode došli smo do određenih zaključaka. Utvrdili smo da se djela pisaca koje smo proučavali odlikuju slikovitošću, emocionalnošću, ritmičnošću, te punoćom i širinom značenja riječi, da autori književnih djela imaju veliku slobodu u izražavanju; stvaraju nove riječi, normalno, po već utvrđenim tvorbenim modelima, aktiviraju leksički sloj koji je davno iz jezika iščilio (arhaizme), služe se i „nedoličnom“ leksikom (vulgarizmima) itd. Općenito, književna djela bošnjačkih pisaca ogromna su riznica riječi, jer se u njima može naći razgovorna leksika, veliki broj kolokvijalizama, dijalektizama, regionalizama, riječi stranog porijekla, često i termini i dr. Pokazalo se da njihove stilske vrijednosti nisu uvijek jednake. Svaki pisac stvara slike na sebi svojstven način i upućuje ih potencijalnom čitaocu. To je veoma lijepo objasnio Ćamil Sijarić u tekstu *Hod po motivima*[*90] u kojem kaže: *Ko s riječima posla ima, ko se u riječ zaljubio, taj ima blaga i zlata, i dragulja mnogo, i muka mu je samo da to odabere, da to poređa, da ispriča priču književnu, poetsku, jer poetika i proza nisu ništa drugo do jedna vrlo visoka, vrlo emotivna kultura ljudskog govora; spuštanja toga zlatnog mosta između mene do tebe, da ti to kažem to i to, moj osjećaj da ode tim zlatnim mostom, satkanim, salivenim od riječi. Cijela je draž u toj riječi, u toj snazi riječi, u toj magiji riječi i u tako lijepim riječima zbog kojih cijele stihove, strofe, rečenice učimo napamet samo zbog nekoliko onih lijepih riječi...*

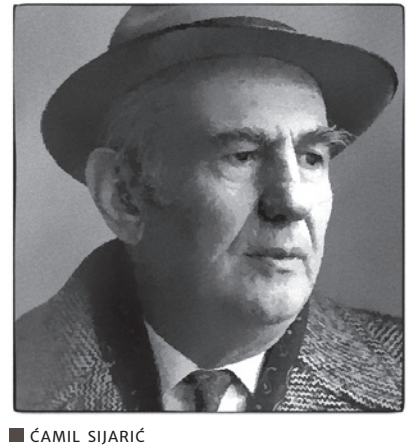
U svojim analizama nastojali smo pokazati da jezik književnog teksta nije neki poseban jezik, kao i to da pisci, po prirodi stvari, poštuju normu jezika na kojem stvaraju. Međutim, često je i narušavaju, u želji da izraze svoju viziju svijeta, intencionalno i spontano vrše izbor jezičkih sredstava i organiziraju ih na poseban način, jer nastoje da dijelove teksta što čvršće povežu u cjelinu koju oblikuju. Pronalaze nova sredstva (neologizme), prave originalne figure, spajaju nespojivo, tekst tkaju na poseban način. Tako čineći, proširuju i otkrivaju izražajne mogućnosti jezika i kreiraju stilski kvalitetan književni tekst.

Samo otkrivanje umjetničke vrijednosti književnog djela poseban je problem. Vidjeli smo da umnogome zavisi od vantekstovne stvarnosti; kulturno-političkih prilika, historijskog naslijeđa, vremenske distance pisca djela i čitataoca itd.



DERVIŠ SUŠIĆ

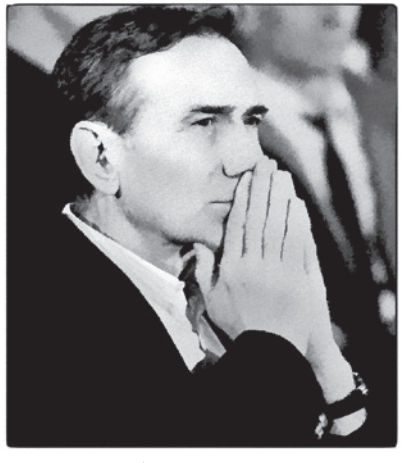
*90 *Kritičari o djelu Ćamila Sijarića,* ANUBiH, Odjeljenje za književnost i umjetnost, knj. 8, Sarajevo, 1986.



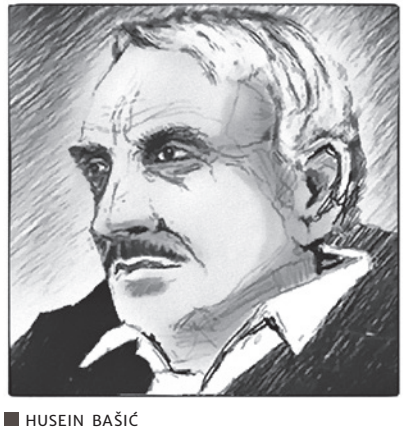
ĆAMIL SIJARIĆ



MAK DIZDAR



ALIJA ISAKOVIĆ



HUSEIN BAŠIĆ

Analizom jezika i stila pisaca pokazali smo da je složenost njihovog jezičkog izraza višestrana, da njihva djela nose dubinu misli i brojnih poruka, bogatstvo i sintetičnost fraza, široku semantiku leksike, a iznad svega notu lične genijalnosti. Najveći problem nam je bio pronaći drugačiju, novu teorijsku podlogu za proučavanje jezika i stila pisaca, drugačiju od one koju su zagovarali mladogramatičari, a naši lingvisti dugo primjenjivali. Uočili smo da se mladogramatičarskim postupkom nije u cijelosti mogla pokazati virtuoznost pisaca u ostvarivanju harmonije misli i jezičkog izraza. Zato smo jezik pisaca tumačili u odnosu na njihov organski idiom, njihov zavičajni jezik, na njihovu narodnu osnovu. Otuda smo, možemo reći, u velikoj mjeri davali gramatike jezika obrađivanih pisaca, diferencijaciju njihovog jezika u odnosu na standard koji je važio u vrijeme njihovog stvaranja. Davali smo pregled fonetskih, morfoloških, leksičkih, sintaksičkih i tekstualnih pojava, zalazeći u složenost strukture književnih djela, i otkrivali sredstva koja su pisci bogato primjenjivali da bi stvorili vrijedna djela u literaturi na našem jeziku. Pokazali smo da u književnoumjetničkom tekstu svi elementi jezika funkcioniraju kao jedinice jezičkog sistema i kao jedinice književnog sistema. (Kao osnovna jedinica jezičkog sistema jezički znak je spoj oznake i označenog /jedinstvo jedne skupine glasova i jednog pojma/. Jezički znak kao jedinica književnog sistema ima funkciju da označi i da proizvodi asocijacije, emocionalne prizvuke, evokativne efekte idr.).

Sloj zvučanja podrazumijeva zvukovnu usklađenost, eufoničnost. Ona se vezuje za glasove ili foneme, njihovo ponavljanje, pojedinačno multiplikovanje u vidu vokala i konsonatskih skupova. Primjerima iz pjesama Zuvdije Hodžića i dr. pokazali smo kako glasovne vrijednosti našega jezika uvećavaju zvučnost, oponašaju ono što se čuje u prirodi, mogu imati simboličko značenje, ekspresivnu ulogu, pomažu u otkrivanju skrivenih značenja, služe za glasovno-zvučno slikanje pojava i raspoloženja (duševnih stanja) u subjektu itd.
Veliku pažnju posvetili smo značenju riječi, jer se ono smatra osnovnom kategorijom jezičkog izraza, samim tim i književnog teksta.

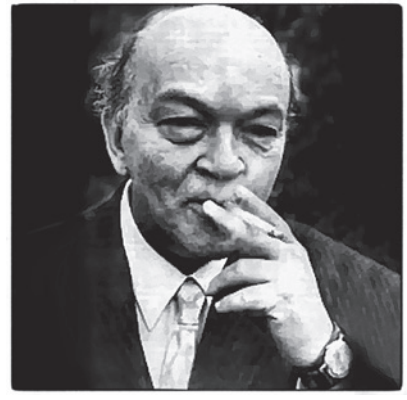
U svim analizama književna djela su uzimana kao proizvodi koji pripadaju onima koji ih čitaju i tumače na svoj način, i nije se obaziralo na reakcije autora djela, tj. pisaca, kada nisu bili zadovoljni određenim sudovima lingvista, jer se zna da oni mnoge stvari drugačije vide

od lingvista. Uvijek smo odvojeno posmatrali jezik pisca od jezika njegovih junaka. Pokazalo se da su najveći pisci, zbog snage svoje intuicije, posmatračkog dara, odličnog prilagođavanja jezika umjetničkom tekstu, likovima i događajima, istovremeno i najznačajniji za lingvistiku. Literarne tekstove tumačili smo čvrsto se oslonjajući na savremena dostignuća lingvističkih nauka, čime smo izbjegli „lijepe fraze“ koje po pravilu nalazimo u ocjenama književnih kritičara, često i lingvista, bez pokrića. Jezik i stil pisaca smo proučavali „korak po korak“, uz pomoć mučnog, već spomenutog, lingvostilističkog metoda, koji je, kako je svima koji se njim služe odveć poznato, veoma zahtjevan.

Mi imamo toliko mnogo dobrih pisaca čiji jezik i stil nisu proučeni, ali vjerujemo da će im mlađi istraživači posvetiti svestranu pažnju. Pod našim nadzorom već se rade doktorske teze o jeziku i stilu Skendera Kulenovića, Nedžada Ibrišimovića, Dževada Karahasana, kao i magistarski radovi u kojima se parcijalno ispituju osobine nekog jezičkog sloja jednog ili više pisaca.

Jezik naših pisaca je rudnik riječi značajan za ekscerpciju građe pri izradi rječnika. Normalno, tu se uključuje i stilistička strana jezika, bez koje se ne može ni zamisliti savremena, pozitivno usmjerena lingvistička teorija, koja će morati objasniti odnos govornog jezika i „neuobičajenih“ jezičkih elemenata kojima pisci bogate i individualiziraju svoj jezik i jezik uopće. Na to pitanje se još uvijek ne može dati odgovor kojim bi svi proučavaoci jezika i stila pisaca bili zadovoljni.

Jedno je sigurno, djela bošnjačkih pisaca predstavljaju specifičnu kolektivno-kulturnu memoriju i na pravi način populariziraju osobenosti bosanskohercegovačkog jezičkog pejzaža i određuju razvojne tokovr našem književnom izrazu. Sadrže ogromno leksičko bogatstvo, koje još ni naši leksikografi nisu u dovoljnoj mjeri iskoristili kao građu u pisanju svojih rječnika. Naime, kaže se da su novi rječnici, imenovani bosanskim, rađeni s ciljem da pokažu leksičko bogastvo bosanskoga jezika. To bogatstvo su donekle predočili samo Alija Isaković, Dževad Jahić i brat i sestra Begovići (autori S*andžačkog rječnika*). Oni su tačno navodili izvore u kojima je data leksema nađena. Za razliku od ovih, u Rječniku koji je izradio Institut za jezik (2007) i *Rječniku* koji su uradila tri aiutora sa Odsjeka za bosanski jezik (2010) riječi su tumačene bez primjera i izvora, što je veoma mnogo umanjilo njihovu vrijednost, pa i vjerodostojnost, a najviše oštrinu kritika koje smo izricali zato što je naša literatura bila zapostavljena prilikom



ENVER ČOLAKOVIĆ



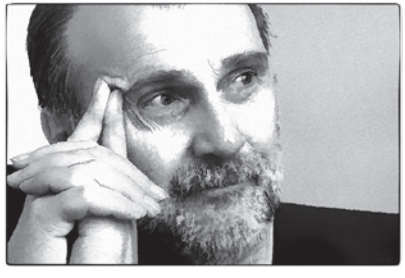
ZUVDIJA HODŽIĆ



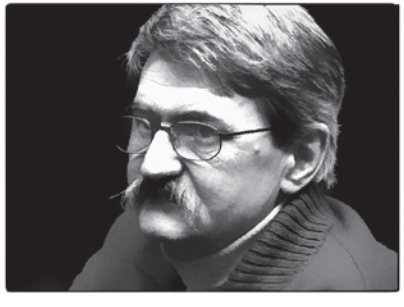
ABDULAH SIDRAN



BISERA ALIKADIĆ



DŽEVAD KARAHASAN



IRFAN HOROZOVIĆ

izrade poznatih rječnika srpskohrvatskog jezika.

Jedno nam mora biti jasno, književnost svakog naroda, samim tim i bošnjačkog, važan je segment njegove kulturne tradicije, jer se on tako potvrđuje kroz vlastiti jezik i u historijskim okvirima ostavlja tragove svoga postojanja.

SOME THOUGHTS ABOUT LANGUAGE STUDIES AND WORKS BY BOSNIAK AUTHORS

Summary: In this paper we have discussed how the language and style of Bosniak authors is valued by literary critics, linguists and others.We have shown that in minor works reference is mainly made to one problem,whereas on the whole the language and style of Bosniak writers are interpreted only in few monographs dedicated to Bosniak writers. Both the language and style are evaluated very positively, but there are some negative reviews as well.

We have concluded that it is of exceptional importance to analyze the language of numerous other Bosniak authors since their works contain enormous linguistic treasure relevant for study of the Bosnian language.We have already explained why we believe that a linguistic and stylistic method should be applied in language analysis.

Key words: **language, style, literary work, linguistic and stylistic methods, writer, Bosnian, Bosniak writers**

NA SLJEDEĆOJ STRANICI DESNO:

Alija M. AKŠAMIJA

CIKLUS: SLUČAJNI PROLAZNICI III (1953–1970)

№ 197 ..., 1964, format 240 x 240 mm. fotografija.

